

HATAY'IN TÜRKİYE'YE İLTİHAKI SÜRECİNDE İTALYA'NIN TEPKİSİ*

MEVLÜT ÇELEBİ**

ÖZ

Misakımillî sınırları içinde olduğu hâlde, 20 Ekim 1921'de Ankara hükümeti ile Fransa arasında yapılan anlaşma ve Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye, bazı özerk hükümler içermekle birlikte, Hatay'ın Suriye'de kalmasını kabul etmişti. Hatay'ı “Şahsi meselesi” olarak gören Atatürk, “Kırk asırlık Türk yurdu yaban ellerde kalmaz” diyerek Türkiye'nin niyetini ve kararlılığını göstermiştir. Avrupa'da 1930'ların ikinci yarısında ortaya çıkan tablo, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini bir ittifaka götürdü. Bu süreçte Fransa'nın Suriye'de manda idaresine son vermesini, Türkiye, Hatay konusunda bir fırsat olarak gördü. Görüşmeler sonunda Hatay, önce özerk, ardından bağımsız bir yapıya kavuştu ve nihayet Hatay parlamentosu 29 Haziran 1939'da son toplantısını yaparak oybirliğiyle aldığı bir kararla Türkiye'ye ilhak etmiştir.

Suriye ile ilgisi daha önceki yıllara gitmekle birlikte, İtalya'nın bölgeye dönük faaliyetleri 1930'larda arttı. Bütün dış politikasını sömürgecilik üzerine kuran Mussolini İtalya'sı, Fransa'nın çekilmesi durumunda Suriye'ye yerleşmeyi planlıyordu. Bu nedenle 23 Haziran 1939'da Sancak meselesi hakkında Türk-Fransız antlaşmasının imza-

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article.

Bu makale, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 4-6 Nisan 2019 tarihinde Hatay'da düzenlenen “Anavatan'a Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu”na bildiri olarak hazırlanmış ve “Hatay'ın Anavatan'a Katılışı Sürecinde İtalya'nın Tepkisi” başlığı altında sempozyum programında yer almıştır. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı sempozyuma katılıp bildiri sunumu gerçekleştirilememiştir. Bu bildiri gözden geçirilerek Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayınlanmak üzere makale olarak yeniden hazırlanmıştır

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, mevlutcelebi@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8244-661X

lanması İtalya Devleti ve basınını ayağa kaldırdı. İtalyan basınında, Türk-İngiliz-Fransız yakınlaşmasını eleştiren yazılar çıkmaya başladı. Asıl tepki İtalya hükûmeti tarafından gösterildi ve İtalya, Fransa'ya 10 Temmuz 1939'da bir nota verdi. Söz konusu notada, 23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız antlaşmasına atıfta bulunularak, San Remo'da 24 Nisan 1920'de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında alınan karar gereğince, İtalya'nın haberi ve rızası olmadan böyle bir antlaşma yapılamayacağını ileri sürdü. Bu nota, zaten derin bir güvensizlik döneminden geçmekte olan Türkiye-İtalya ilişkilerinde olumsuz bir rol oynadı. Aslında mesele sadece Türkiye-İtalya ilişkileriyle sınırlı değildi. İtalya'nın tepkisi Türkiye'ye olduğu kadar Türkiye-İngiltere-Fransa arasında oluşan ittifaka da yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Hatay Problemi, Atatürk ve Hatay, Sancak Sorunu, Hatay ve İtalya, İtalya ve Fransa.

THE REACTION OF ITALY IN THE PROCESS OF THE ACCESSION OF HATAY TO TURKEY

ABSTRACT

According to the Sykes-Picot Treaty of 1916, Syria was promised to France. After the Armistice of Mudros, the French occupied the Sanjak of Alexandretta. The Government of Ankara declared that this region was in National Pact because it was occupied after the armistice. Alexandretta had remained outside of the Turkish national borders by Ankara Agreement of October 1921 while it had been accepted within the borders of National Pact. With a special status, the Sanjak of Alexandretta was included in the territory of Syria that was under French mandate at that time.

Hatay problem had emerged in 1936 due to the decision of France giving independence to Syria. Turkey requested the transfer of Alexandretta to Turkey. Hatay first became an independent state. Hatay Assembly decided to join Turkey on June 29, 1939. Italy joined the issue during this period and gave the French government a protest note on July 10, 1939. The Italian government said: Italy's government learned from the press that French and Turkish governments signed a treaty for the transfer of the Sanjak of Alexandretta to Turkey on June 23. This decision is contrary to the decision of the Supreme Council of Allied Powers, which convened in San Remo, Italy, on 24 April 1920. In order for such a decision to be made, Italy should have had knowledge and permission. This decision was against the desire of the people of the region. For these reasons, Italy put all kinds of reserves into the Turkish-French Treaty.

This reaction of Italy was not very effective in the official circles of Ankara and Paris. Italy's involvement in this issue, which had nothing to do with it, was about the problems of Syria and the Near East rather than the Hatay problem. Italy planned to establish an event in the Near East region. The most emphasized point for Italy in the interwar period is: After the war, in the Near East region, England and France were given mandate but Italy was not given a mandate. Turkey, Britain and France, were influential in Italian politics to come to the level of an alliance relationship.

Keywords: Hatay Problem, Sandjak of Alexandretta, Turkey, France, Italy.

GİRİŞ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşananlar, etkisini onlarca yıl sürdürecektir. Yeni gelişmelere, daha çok da yeni sorunlara yol açtı. İngiltere'nin başını çektiği emperyalist güçler, Osmanlı Devleti topraklarına yerleşmek için çeşitli planlar yaptı, yeni argümanlar geliştirdi ve sonuçta, yeni ittifak sistemlerinin kurulmasına yol açtı. İngiltere ve Fransa'nın bir adım daha önde olduğu, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın daha sonra katıldığı uluslararası rekabette Yakın Doğu coğrafyası önemli bir yer tutmuştur. Büyük bir kısmı Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan bu bölgede bulunan zengin petrol ve diğer yer altı ve yer üstü kaynakları bütün büyük devletlerin iştahını kabartmıştır. Bölge ve zenginlikleri yayılcı devletler açısından hedef coğrafya hâline gelirken; İngiltere ve Fransa'nın bölgeye daha önce yerleştikleri; Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'nın da bölgeye bir şekilde girmek için sıkı bir politika takip ettikleri görülmektedir. Bu siyasi rekabet, beraberinde menfaat birlikteliklerini ve dolayısıyla ülkelerin "İtilaf" ve "İttifak" bloklarını meydana getirerek I. Dünya Savaşı'ndaki pozisyonlarını şekillendirmiştir.

İtilaf Devletleri, savaşa girerken veya savaş devam ederken aralarında imzaladıkları bir takım gizli antlaşmalarla Osmanlı Devleti topraklarını paylaştılar. İngiltere ile Fransa arasında 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile ileride Türkiye ile Suriye, dolayısıyla Fransa arasında diplomatik bir soruna dönüşecek olan İskenderun bölgesi, Suriye toprağı olarak sayıldı ve Fransız nüfuz bölgesi olarak kabul edildi. 22 Haziran 1919'da kurulan manda yönetimiyle de Suriye, Lübnan ile birlikte Fransız mandasına verildi. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı günlerde İskenderun bölgesi, Suriye'ye bağlı "İskenderun Sancağı" olarak isimlendiriliyordu¹. Bölgedeki Fransız birlikleri, 11 Aralık 1918 tarihinde Hatay'ı işgal etti. Mütareke şartlarına aykırı işgal edildiği gerekçesiyle bölge, Misakımillî sınırları içerisinde yer aldı.

20 Ekim 1921'de Ankara Hükûmeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile İskenderun için özel bir yönetim kurulması kararlaştırıldı. Hatay'ın Türkiye dışında kalmasının kabulü, Hatay bölgesinde yaşayan halk tarafından üzüntüyle karşılandı. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın, Hatay dava-

¹ Ergünöz Akçora, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XI, S 32, Temmuz 1995, s.380.

sının savunucularından Tayfur Sökmen'i kabulünde söylediği “İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız²” sözleri, bölge halkını teskin ettiği gibi, Türk Devleti'nin meseleye bakış açısını da yansıtmaktaydı.

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin kesintiye uğradığı dönemde Atatürk'ün 15 Mart 1923'te yaptığı Adana seyahatinde, kendisini karşılayanlar arasında İskenderun ve havalisinden gelen 200 kişi de, ellerinde siyah bayraklar taşıyarak yer alıyordu. Antakyalı Affan Efendi'nin siyahlar giymiş kızı, bir ucundan tuttuğu “Gazi Baba bizi de kurtar” ibaresi yazılı pankartla yolunu kesince, Mustafa Kemal Paşa, onlara dönerek tarihî sözünü söyledi: “Kırk asırlık Türk yurdu, düşman elinde esir kalamaz³.”

Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesiyle Ankara Antlaşması'nın hükümlerinin teyit edilmesinden sonra, Suriye üzerindeki Fransız mandası Milletler Cemiyeti tarafından 23 Eylül 1923'te onaylandı⁴. 5 Aralık 1924 tarihli kararnameyle kurulan Suriye Devleti içerisinde Sancak'ın statüsü yeniden düzenlendi⁵.

1930'lar Avrupa'da önemli gelişmelerin yaşandığı, uluslararası ilişkilerin yeniden gerildiği ve dünyayı yeni bir savaşa sürükleyen yeni ittifak kombinasyonlarının kurulduğu dönemdir. Bu gelişmeler doğal olarak Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye, Almanya ve İtalya'nın revizyonist siyasetlerinin kendisini de hedef aldığını gördüğü için yeni dostluklar kurmaya çalıştı. Daha doğru bir ifadeyle, Türkiye, savaş sonrasında bağımsızlık savaşı verdiği İngiltere ve Fransa ile de Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra iyi ilişkiler kurmak istedi. Bilhassa İngiltere, Türkiye'nin bu yaklaşımına aynı şekilde karşılık vermedi. Ne zaman ki, Almanya ve İtalya, İngiltere için Avrupa'da ve Yakın Doğu'da tehlikeli bir güç hâline geldi, o zaman İngiltere, Türkiye ile dostane ilişkiler kurmanın kendi menfaatine olduğuna karar verdi. Böylece, Türkiye'nin karşı tarafa geçmesi de önlenmiş oldu. Yeni dönemin ilk olumlu sonucu, İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle, Boğazlar üzerindeki kısıtlamaların kal-

² S. Esin Dayı, “Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 19, Erzurum 2002, s.332; Ergünöz Akçora, a.g.m., s.387.

³ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, İstanbul 1999, s.32.

⁴ Figen Atabey, “Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 4, S 7, Temmuz 2015, s.193.

⁵ Ergünöz Akçora, a.g.m., s.390.

dırılarak Türkiye'nin tam egemenlik hakkının tanındığı Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıdır.

Atatürk, Montreux Sözleşmesi'nin imzalandığı 20 Temmuz 1936 günü Afet İnan Hanım'a "Şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var⁶," diyerek niyetini göstermiştir. Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da bu ülkede manda idaresine son verilmesi ve Suriye'nin bağımsızlığı konusunda bir anlaşma yapılmıştır. Bu, Türkiye'nin meseleyi kendi lehine çözümlemesi için uygun ortam yaratmıştır. Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti ve Fransa nezdinde yaptığı girişimler sonucu mesele, Milletler Cemiyetine getirilmiştir. Cemiyet, bir raportör ve gözlemci heyeti tayin etmiştir. Bu arada Türkiye ile Fransa arasında, İngiltere'nin de desteklediği ikili görüşmeler yapılmıştır. Sonuçta; Milletler Cemiyeti Meclisinin de 27 Ocak 1937'de onayladığı bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre; İskenderun ve Antakya iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı ve bir anayasası olacaktı. Resmî dil Türkçe olacaktı. Özerkliğin kazanılmasından sonra Türkiye ile Fransa arasında, Hatay'ın bütünlüğünü güvence altına alan 29 Mayıs 1937 tarihli bir anlaşma ve bunu destekleyen bir askerî anlaşma daha imzalanmıştır. Bu askerî anlaşma gereğince Türk birlikleri 3 Temmuz 1938'de Sancak'a girmişlerdir. Yapılan seçimlerden sonra Türk topluluğu, 40 kişilik meclise 22 milletvekili göndermiştir. 2 Eylül 1938'de toplanan meclis Hatay Devleti'ni ilan etmiştir. Hatay'ın bağımsız bir devlet hâline gelmesinden sonra Fransa ile ilişkilerimiz gelişirken, bağımsız Hatay Devleti'yle de iyi ilişkileri kurulmuştur. Nihayet; 29 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi oybirliğiyle aldığı bir kararla Türkiye'ye katılmıştır.

Hatay Meselesi ve İtalya

İtalyanların meseleyle ilgilenmeleri, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sürecinde artmışsa da, bölgeye dönük ilgilerinin daha önceki yıllara gittiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 19. yüzyılın sonunda Tunus gibi Yakın Doğu bölgesinde yaşanan Fransa-İtalya rekabeti hatırlanınca, iki ülkenin durumunu anlamak kolaylaşacaktır. İncelediğimiz dönem itibarıyla, Fransa Devleti'nin ve kamuoyunun Türkiye-İtalya ilişkilerinin gergin olmasını tercih ettiklerini, daha ileri gidip iki ülke ilişkilerinde provokatör rolü oynadıklarını pek çok olay yaşanmıştır. Fransızların, Türklerin İtalyanlarla uğraşmalarından fay-

⁶ Figen Atabey, a.g.m., s.194.

dalanarak statülerini ve bu arada Hatay'daki pozisyonlarını koruyacaklarını hesapladıkları anlaşılıyor. 1920'lerdeki bu tablo, 1930'ların sonunda terse dönecek ve bu kez İtalya, Fransa'nın Türkiye ile ilişkilerinin normalleşmesinden rahatsızlık duyacaktır.

Lozan'dan arta kalan bazı sorunlara rağmen Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Suriye sınırı nedeniyle komşu durumunda olduğu Fransa ile de iyi ilişkiler kurmak için kendi payına düşen gayreti gösterdi. Bunun bir sonucu olarak Türk ve Fransız heyetleri arasında Suriye sınırı hakkında yapılan görüşmelerden sonra hazırlanan sözleşme Ankara'da 18 Şubat 1926'da Hariciye Vekili Tevfik Rüşdü ile Fransa'nın Suriye-Lübnan Yüksek Komiseri Jouvenel arasında parafe edildi. Türkiye-Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk başlıklı bu sözleşme, mevcut sorunları barışçı yollarla çözmeyi esas almış ve Türkiye-Suriye sınırını tespit etmişti. Fransa Avrupa'daki durumu nedeniyle İngiltere'yi desteklediği ve İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul sorunu en kritik evresine girdiği için, sözleşmeyi imzalamayı bir süre geciktirdi. Nihayet Musul sorununda Türk-İngiliz mutabakatı sağlanınca Tevfik Rüşdü ile Fransa Büyükelçisi Albert Sarraut, (1872-1962) adı geçen sözleşmeyi 30 Mayıs 1926'da Ankara'da imzaladılar.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik süreç, İtalyan basını tarafından da takip edildi. *Corriere della Sera* gazetesi, Türkiye ile Fransa'nın 18 Şubat 1926 günü Suriye'de referandumu öngören bir sözleşme imzaladıklarını ve bunun İngiltere'de “derin endişeler⁷” yarattığını yazdı. Bugünlerde, ardında İtalyanların bulunduğu tahmin edilebilecek bazı haberler yayılmaya başladı ki bu, İtalya'nın Suriye bölgesi hakkındaki niyetlerini göstermesi bakımından dikkat çekiciydi. Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu Başkanı Marchese Teodoli, mali sıkıntılardan ötürü Fransa'nın Suriye'nin mandaterliğini bırakıp yerine İtalya'nın geçeceği yolunda İstanbul, Kahire ve Beyrut basınındaki haberlerin doğru olmayıp gülünç olduğunu açıkladı ve şunu ekledi: “Nüfusu senede tam yarım milyon artan İtalya, fazla nüfusunun bir kısmını yerleştirmek için müstemlekelerle muhtaçtır⁸.” Mussolini İtalya'sının anahtar sözcüğü olan “müstemleke” bütün İtalyan dış siyasetini derinden etkilediği için, her şey yeni ve daha çok müstemlekeler elde etmek adına yapıldı.

⁷ *Corriere della Sera*, 21 Febbraio 1926.

⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Nisan 1926.

Doğu'daki gelişmeleri yakından takip eden *Oriente Moderno*'da yer alan "Türkiye-Suriye sınırı konusunda Türkiye ile Fransa'nın büyük oranda anlaşmışları"⁹ haberini zikredip, asıl konuya gelebiliriz. 1934'te Mussolini'nin, Türkiye'yi de rahatsız eden ve İtalya için Doğu'yu hedef gösteren nutuklar söylediğini hatırlıyoruz. Mussolini'nin konuşmalarında sık sık Yakın Doğu'dan bahsetmesi, Suriye gazetelerince tepkiyle karşılandı. Halep'te çıkan *El Ahali* gazetesi başmakalesinde, İtalya'nın Suriye'ye dönük faaliyetleri hakkında şunları yazdı:

"İtalya'nın Suriye'ye karşı tamahkârlığı Umumi Harp'ten evvel başlamıştır. Fakat Suriye, Trablusgarp gibi İtalya'ya geçmedi. İtalya, on yıldır muhtelif vesilelerle Suriye'ye nüfuz etmek istiyor fakat buna bir türlü muvaffak olamadı. Son günlerde Brindisi'de büyük bir telsiz merkezi yaptırdı. Bu telsiz, Fransız Yüksek Komiseri'nin işlerine varıncaya kadar müdahale etmektedir. Brindisi telsizi Halep hadiselerini yönlendirmiştir. Biz, İtalyanların bu manevralarındaki maksadını anlamıyor değiliz. İtalya bilmelidir ki, Suriye yalnız Fransız mandasını tanır ve hiçbir devletin topraklarına gelmesine razı değildir. Eğer Fransız mandası Suriye'den kalkarsa Suriye için mukadder olan şey istiklaldir¹⁰."

Suriye'ye dönük İtalyan iştahının farkında olan sadece Suriyeliler değildir. İtalya'daki Türk temsilcilikleri de gelişmeleri yakından ve doğru ön görüşle takip ediyorlardı. Trieste Konsolosluğu Kaççıları Saadettin Rıza'nın hazırladığı 27 Temmuz 1934 tarihli raporda şu dikkat çekici satırlar yer almıştır:

"Mussolini'nin iktidara geldiği ilk zamanlardan itibaren; 1866'da Fransa'ya bırakılan Nice'in tekrar İtalya'ya iadesi gerektiği ve Tunus'ta yaşayan 600 bin İtalyan'a özel statü verilmesi talebinin aslında; hakiki hedefinin öteden beri İtalya'ca göz dikilen ve Fransız mandası altında bulunan Suriye olduğu rivayetleri çıktı. Fransızları mandayı İtalya lehine terke zorlamak veya bu topraklardan bilhassa Suriye şimalinden bir hisse çıkarmak istendiği söylendi. Fikrimce bu şayialara kıymet vermek gerekir. Roma, eski Roma'nın yerini alma kaygısındadır, Roma İmparatorluğu, Akdeniz'i İtalyan gölü hâline sokmakla kurulabilir¹¹."

⁹ **Oriente Moderno**, Anno: IX, No: 4, Aprile 1929, s.171.

¹⁰ **Akşam**, 15 Haziran 1934.

¹¹ **Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi**, Kutu: 195, Dosya: 3.

Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da bu ülkede manda idaresine son verilmesi ve Suriye'nin bağımsızlığı konusunda bir anlaşma yapılması, Türkiye'nin meseleyi kendi lehine çözümlemesi için uygun ortam yaratmıştır. Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti ve Fransa nezdinde yaptığı girişimler sonucu mesele, Milletler Cemiyetine getirilmiştir. Cemiyet, bir raportör ve gözlemci heyeti tayin etmiştir. Bu arada Türkiye ile Fransa arasında, İngiltere'nin de desteklediği ikili görüşmeler yapılmıştır. Süreci takip eden İtalyanlara göre, beklenen sonucun alınamaması durumunda Antakya'da bir "Türk darbesi, İtalya'da hiç kimse için sürpriz olmayacaktır¹²."

İtalyan siyasi çevreleri böyle öngörülerde bulunurken, Fransız basını başka bir iddiayı gündeme taşıyarak, İtalya'nın İskenderun'u işgal edeceği hakkındaki söylentilere yer verdi. *Il Giornale d'Italia*, söz konusu iddiaya kaynaklık eden *Eco de Paris*'i "fena niyetli¹³" olmakla suçladı. İtalyan gazeteleri, Sancak sorununun son durumunu inceleyen yazılar yayınlamaya devam ettiler. Atatürk'ün Konya seyahatine ve burada bakanlar ve genelkurmay başkanı ile yaptığı görüşmelerin önemine dikkat çeken yazılar yayınlanırken, basın, Türkiye'nin, sorunu kendi lehine çözmek için askerî seçeneği göz ardı etmediğine işaret etti. Bu durumda askerî güçler ele alındı ve "Türkiye'nin 48 saat içinde yalnız İskenderun ve Antakya'yı değil, bütün Suriye kıtasını işgal edebileceği¹⁴" kanaati dile getirildi. Aras ile sık sık bir araya gelen İtalya Elçisi Carlo Galli de bölgedeki gelişmeleri ve Türk siyasetini takip edip merkeze bildirmeye devam etti. Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano'ya 17 Ocak 1937'da gönderdiği telgrafta elçi, Aras'ın Cenevre'ye hareket ettiği andaki durumu yorumladı. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün, gerekirse silahlı çeteler kurmak suretiyle Hatay sorununu çözüme ulaştırma ısrarının devam ettiğini yazan İtalyan diplomat, Türklerin, Sancak'ı işgal etmesine İngiliz ve Sovyet hükümetleri ile oradaki Fransız askerî gücünün muhalefet ettiği gibi, Arap, Kürt ve Ermenilerin de bir Türk işgaline karşı olduğunu iddia etti. Cumhurbaşkanı'nın, bu meseleyle daha önce hiç olmadığı kadar ilgilendiğini yazan Galli, İsmet Paşa ve Aras'ın, onurlu bir çözümü Gazi'ye kabul ettirmeye çalıştıklarını ileri sürdü. Eğer bu gerçekleşmezse, sorunun güçle çözümlenmesinin en büyük ihtimal

¹² **I Documenti Diplomatici Italiani**, Serie: VIII (1935-1939), Vol: 6, (1 Gennaio-30 Giugno 1937), (DDI, VIII/6), Roma 1997, s.23, No:19. Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano'dan Ankara Maslahatgüzarı De Astis'e, 7 Ocak 1937.

¹³ **Son Posta**, 9 İkinci Kânun 1937; **Ulus**, 9 Son Kânun 1937.

¹⁴ **Ayın Tarihi**, Sayı: 38, (1-31 Son Kânun 1937), s.172-173.

olduğunu ve iyi kaynakların kendisine, 3 Türk tümeninin Suriye sınırında hazır vaziyette bekletildiği konusunda garanti verdiklerini ilave etti¹⁵.

Türkiye, Fransa, Suriye ve Milletler Cemiyeti kulislerinde meselenin askerî yöntemlere ihtiyaç kalmadan çözümlenmesi için yoğun çaba harcanırken İtalyan gazeteleri, adeta “biz de varız” dercesine yayın yaptılar. 5 Şubat 1937 tarihli *Il Messaggero* gazetesi, “Suriye’de Roma Selamı” başlıklı birinci sayfadan verdiği haberde, Faşist selamıyla geçit resmi yapan Suriyeli milislerin resmini yayınladı¹⁶. Bu bir mesaj mıydı ya da hangi maksatla yayımlandı yoruma açık bir haber. Oysa meselenin tarafı olan Türkiye bile askerî seçeneği uzak bir ihtimal olarak tutuyor ve bu konuda İtalyan kamuoyunu, Türklerin bir askerî dayatmada bulunmayacağına ikna etmeye çalışıyordu. *La Stampa*’nın Ankara muhabirinin Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras ile yaptığı mülakatta muhabir, Sancak meselesinde Türkiye’nin bir emrivaki yapıp yapmayacağını sorduğunda Türk bakan şu cevabı verdi: “Asla! Çünkü her şeyden evvel verdiğimiz sözü tutmayı vazife biliriz. Sonra da statüko taraftarı olduğumuz için emsal olmak istemeyiz¹⁷.” Bunun İtalyan diplomatlarını çok ikna etmediği anlaşılıyor. Galli, Aras ile 30 Martta yaptığı görüşmeden bir gün sonra Ciano’ya gönderdiği telgrafta bunun ipuçlarını verdi. Elçi, Aras ile Sancak meselesini de ele aldıklarından bahsediyor ve “Türklerin amaca ulaşmak için izledikleri yöntemle ilgili güvensizliğimi Aras’tan saklamadım¹⁸” diye yazıyordu.

Diplomasinin uzun ince yolu Hatay sorununda da kendini gösterdi ve sorun ertesi yıla da sarktı. İtalyanların, hem basın hem diplomasi olarak meseleyle ilgileri azalmadan, hatta gerçek niyetlerini gösterecek hareketlerde bulunmalarına yol açacak derecede artarak devam etti. Aras ile 14 Ocak 1938 günü yatıkları görüşmeyi Ciano’ya bildiren Galli, Sancak sorununun değişmeden devam ettiğini yazdı. Sorunun tarihçesi hakkında bilgi veren elçi, Atatürk için Hatay’ın manevî önemi üzerinde durarak, genç bir subayken Suriye’de iki kere Antakya önlerinde İngilizleri durdurduğunu hatırlattı¹⁹. Hatay’ın Atatürk için manevî önemini kavrayan sadece Galli değildir. Atatürk’ün 20 Mayıs-24

¹⁵ DDI, VIII/6, s.81, No:66.

¹⁶ *Il Messaggero*, 5 Febbraio 1937.

¹⁷ *La Stampa*, 18 Marzo 1937; *Kurun*, 22 Mart 1937; *Cumhuriyet*, 22 Mart 1937; *Ayın Tarihi*, Sayı: 40, (1-31 Mart 1937), s.81-83.

¹⁸ DDI, VIII/6, s.437-438, No:365. Galli’den Ciano’ya, 20 Ocak 1938.

¹⁹ *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici 1931-1945*, Busta.22-2.

Mayıs tarihlerinde yaptığı Mersin ve Adana seyahatini, *Oriente Moderno* dergisini de takip edip okurlarına duyurdu²⁰.

İtalya'nın Fransa'ya Notası ve Tepkiler

1939, Türkiye'nin dış ilişkilerinde ve İtalya ile olan münasebetlerinde önemli değişikliklerin yaşandığı ve konumuz bakımından Hatay meselesinin çözüme ulaştığı yıl olmuştur. Sancak'ın Türkiye topraklarına katılmasında Atatürk'ün meseleye verdiği önem ve Türk hükümetinin kararlı tutumu kadar Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerinin “müttefiklik” boyutuna ulaşması da etkili olmuştur. İtalya'nın Ankara Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Berio'nun Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano'ya, 24 Mayıs 1939'da gönderdiği yazıda da belirttiği gibi, Türk-İngiliz ve Türk-Fransız görüşmeleri, Hatay sorununu yeni bir aşamaya getirdi. İtalyan diplomat, bu gelişmelerden hareketle sorunun çözümlenmesinin çok yakın olduğunu bildirdi²¹. Gelişmeler Maslahatgüzar'ı haklı çıkardı ve 23 Haziran 1939'da Sancak meselesi hakkında Türk-Fransız antlaşması imzalandı²². İşte ne olduysa bundan sonra oldu ve İtalya Devleti ve basını ayağa kalktılar.

İtalyan basınında, Türk-İngiliz-Fransız yakınlaşmasını eleştiren yazılar çıkmaya başladı. Yarı resmî haftalık *La Relazioni Internazionali*, Sancak bölgesini Türkiye'ye veren Türk-Fransız antlaşmasının, İtalya'ya doğrudan bir tehdit olduğunu ileri sürdü²³. Resmî özelliği de bulunan *Il Popolo d'Italia*, Bulgar *Zora* gazetesinden aldığı bir haberi “Türkiye bir Magino hattı inşa edecek” başlığıyla verirken İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini geliştiren Türkiye'nin, Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar bir hat meydana getirmekte olduğunu iddia etti²⁴.

Aynı gün, başka bir İtalyan gazetesi olan *Il Giornale d'Italia*'da “Londra Antlaşması ve İtalyanların Tunus'taki Hakları” başlıklı bir yazı yayımlandı. Yazıda, İtalya'nın Tunus'taki tarihî haklarından ve bunun antlaşmalarla güvence altına alındığından bahsedildi. Bahse konu antlaşmanın 13. maddesinin

²⁰ **Oriente Moderno**, Anno: XVIII, No: 6 (Giugno 1938), s.282-284.

²¹ **I Documenti Diplomatici Italiani**, Serie:VIII (1935-1939), Vol: 12, (23 Maggio-11 Agosto 1939), (DDI, VIII/12), Roma 1952, s.10, No:12.

²² Antlaşma metni için bk. **Oriente Moderno**, Anno: XVIII, No: 8 (Agosto 1939), s.438-443.

²³ Yücel Güçlü, “Fascist Italy's ‘Mare Nostrum’ Policy and Turkey”, **Bellefen**, C LXIII, S 238, Aralık 1999, s.841.

²⁴ **Il Popolo d'Italia**, 1 Luglio 1939.

Tunus'ta, Libya sınırına yakın yerlerde İtalya'ya avantajlar verdiği hatırlatılarak son zamanlarda Fransız hükûmetinin bunu görmezden gelir siyaset takip ettiğinden yakınılıyordu²⁵. Görüldüğü gibi İtalya'nın tepkisi sadece Suriye'deki gelişmelerle sınırlı değildi. Önceki yüzyıla giden Tunus'taki İtalyan-Fransız rekabetinin ve daha önemlisi artık hiçbir geçerliliği kalmamış Londra Antlaşması'nın gündeme getirilmesi tesadüf olmasa gerek. Bu yazıdan birkaç gün sonra aynı gazete bu kez, "Fransızların Tehlikeli Savaş Kışkırtıcılığı Oyunu" başlıklı yazı takip etti²⁶. Birkaç gün sonra asıl meseleye gelen İtalyan gazetesi, Suriye'nin büyük rahatsızlıklara doğru gitmekte olduğunu ileri sürdü²⁷. İtalyan gazeteleri Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Gabriel Puaux'un Suriye'de yeni bir rejim kurduklarını ilan ettiklerini yazdılar. Yeni rejime göre Fransa, Suriye ile imzaladığı 1936 antlaşmasına göre bu bölgeye bağımsızlık verecektir²⁸.

İtalyan gazetelerine Türk gazetelerinde verilen cevaptan da anlaşıldığı gibi, mesele Sancak'tan ibaret olmayıp, Türk-İngiliz-Fransız ilişkilerinin ulaştığı boyuttu. Bir gazetecinin de doğru tespit ettiği şekliyle, "Türk-İngiliz ve Türk-Fransız ittifakın, İtalya'nın büsbütün müstakbel tasavvurlarını alt üst etmekle kalmamış, sıfıra düşürmüştür"²⁹. Önde gelen başka bir gazeteci olan Nadir Nadi, uzun yazısında *Corriere della Sera* ve *Telegrafo* gibi İtalyan gazetelerinin iddialarını şöyle özetliyor:

- Türkler, Hatay karşılığında kendilerini demokrasilere kiraladılar.
- Türk-İngiliz anlaşması Akdeniz paktına aykırı bir harekettir.
- İngiltere Arap memleketlerini Türkiye ile paylaşmak istiyor. Hatay, bu işin başlangıcı görülebilir.
- Fransız hükûmeti, Hatay'ı Türklere vermekle Milletler Cemiyeti prensiplerini hiçe saymış, insanlık haklarını çiğnemiştir.

²⁵ Giovanni Ivan, "Il Patto di Londra e Diritti Italiani in Tunisia", **Il Giornale d'Italia**, 1 Luglio 1939.

²⁶ **Il Giornale d'Italia**, 4 Luglio 1939.

²⁷ **Il Giornale d'Italia**, 6 Luglio 1939.

²⁸ **La Tribuna**, 6 Luglio 1939.

²⁹ Etem İzzet Benice, "İtalya'nın Hiddeti", **Son Telgraf**, 29 Haziran 1939. *La Relazione Internazionale* dergisinin, Türk-Fransız anlaşması, Türkleri Balkanlar'a getirmek maksadını güttüğü için, İtalya aleyhine olduğunu yazmasına bir tepki yazısı da Vala Nurettin tarafından kaleme alındı: "Balkanlar Balkanlılarıdır. Bu yarım adaya hariçten hangi emperyalizm burnunu soktuysa, başını nâre yakmıştır. Avusturya İmparatorluğu ve Çar Rusyası meydana." Vâ-Nû, "Yabana Atılmaz İhtimaller", **Akşam**, 5 Temmuz 1939.

Bu iddialara cevap veren Cumhuriyet yazarı yazısını şöyle tamamlıyor:

“İtalyan matbuatı bugün hakkımızda mantıksız, insicamsız, zapta rapta uymayan iddialar ileri sürüyor ve terbiye kaidelerine aykırı sözler sarf ediyorsa bu İtalyan milletinin geri bir millet oluşundan yahut İtalyan kamuoyunun bir buhran geçirdiğinden değil, fakat sadece İtalyan milletine karşı mesul hükûmet adamlarının sıkıntılı bir vaziyette bulunmalarındandır. İtalya’yı muazzam bir devlet yapmak hülyasıyla işe başlayan faşist şefleri bugün iradelerini kaybetmiş, hadiselerin sevkine tabi olmak mevkiine düşmüşlerdir. Biliyorlar ki, İtalya’nın hakiki menfaatleri onlara başka yoldan yürümeyi emrediyor. Fakat bunu yapamıyorlar. Çünkü bir defa ipin ucunu kaçırmışlar, kendilerini koyuvermişler. Artık dönmek imkânı kalmadığını görüyorlar ve sinirleniyorlar. Türkiye’nin aldığı son kararlar, onların son ümitlerini de kırdı, mahvetti. Kendilerini kaybederek matbuat vasıtasıyla mantıksız, insicamsız iddialarda bulunmaları, terbiye kaidelerine aykırı sözler kullanmaları da işte bundan ileri geliyor. Bu adamlara kızmasak da acısak daha iyi etmiş oluruz. Milletlerine karşı yükledikleri mesuliyet kendilerini cidden terletecek kadar buhranlı safhalar geçirmektedir. Ne denir, Allah encamlarını hayreylesin³⁰”

Aynı gün Asım Us’un *Vakit*’te çıkan yazısında da İtalya’nın, Hatay meselesine taraf olma çabaları ele alındı ve bu niyet şu şekilde eleştirildi:

“Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı İtalya’daki Türk düşmanlığı muhitinin nihayet sabrını tüketti. Faşist İtalya’nın emirber gazeteleri bir hezeyan nöbetine benzeyen şaşkınlık içinde bütün düşmanlık hislerini meydana dökmeye başladı. Bugün de *Messaggero* gazetesinin küfürlerini okuyoruz. Sanki Hatay’ın ilhakı kararı bir neşter imiş de faşist İtalya’nın kalbinde senelerden beri gizli gizli toplanarak büyüyen Türk düşmanlığı çıbanını deşmiştir. Çıbanın içinden kin ve husumet ve suikast irinleri fişkırtmıştır. *Messaggero* gazetesinin iddiasına göre, Hatay’ı Fransa’dan alan Türkler öyle çok sevinmemelidir. Bu işe İtalya’nın müdahaleye hakkı varmış³¹.”

Aynı gün *Son Telgraf* gazetesinde de manşetten verdiği “İtalyan matbuatına bir çift sözümüz var: Palavraya pabuç bırakmıyoruz” başlığıyla, İtalyan gazetelerinin Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı karşısında takındığı tavrı eleştirdi. *Il Messaggero*’nun, Hatay’ın Türkiye’ye ilhakına İtalya’nın müdahale et-

³⁰ Nadir Nadi, “İtalyan Matbuatının Neşriyatı Karşısında”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1939.

³¹ Asım Us, “İtalya Hatay İşine Müdahale mi Edecekmış?”, *Vakit*, 3 Temmuz 1939.

mesinin hakkı olduğunu ve İtalya'nın muvafakati olmadan Fransa'nın orayı Türkiye'ye vermesinin Fransa'nın beynelmilel taahhütlerini ihlal etmek olduğunu yazdığı anlatılan *Son Telgraf*'ın yazısında şu çarpıcı ifadeler okunmaktadır: “Bilhassa Hatay’ın anavatana iltihakını müteakip öyle manasız ve küstahça neşriyat yapılmaktadır ki, bu vaziyet karşısında bizi mukabeleden alıkoyan yegâne kuvvet nezaket ve asaletimizdir³².”

Bu cevaplar İtalya üzerinde fazla bir tesir yaratmamış olmalı ki, bu kez de Fransa'ya yönelerek bir nota verdi. İtalya hükûmetinin, Fransa hükûmetine 10 Temmuz 1939'da verdiği nota, 13 Temmuzda ilan edildi. Notanın gazetelere yansıyan metni şöyledir:

“Kraliyet hükûmeti, İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye verilmesi hususunda 23 Haziran tarihinde Fransız ve Türk hükûmetleri arasında bir anlaşma yapılmış olduğunu basından öğrenmiştir. İtalya, San Remo'da toplanan Müttefik Devletler Yüksek Konseyinin 24 Nisan 1920 kararı gereğince manda veren devlet sıfatıyla, kendi haberi ve muvafakati olmadan müzakere ve imza edilen ve mandanın hedefleri ve aynı zamanda ilgili halkın arzusuyla da açık bir tezat hâlinde görünen bu anlaşmanın uygulanmasına her türlü çekince kayıtlarını koymakla şeref kazanır. Basın, bu münasebetle Fransa Hariciye Nazırı'nın yaptığı bazı yazılı veya şifahi deklarasyonları da yayınlamakta olduğundan İtalyan hükûmeti, bu deklarasyonlar hakkında da aynı çekince kayıtlarını bildirir³³.”

İtalyan gazeteleri, hükûmetlerinin notasını bildirirken çeşitli yorumlar yaptılar. “Sancak'ın devri keyfi bir işlemdir” başlığıyla Roma hükûmetinin 10 Temmuz tarihli notasını bildiren *Il Popolo d'Italia*, bir de bir değerlendirme yazısı yayımladı: İtalya'nın da muvafakatiyle Fransız mandasına verilen İskenderun Sancağı'nda Fransızların şimdiye kadar, kendi menfaatleri doğrultusunda pek çok şey yaptığını belirten gazete, şimdi buranın Türkiye'ye devredilmesini, Türkiye'nin dostluğunu ve askerî iş birliğini kazanmak için yapılan bir ödeme olduğunu ileri sürüyor. İtalyan gazetesi, Sancak halkının

³² **Son Telgraf**, 3 Temmuz 1939.

³³ **La Tribuna**, 14 Luglio 1939; **Il Popolo d'Italia**, 14 Luglio 1939; **Il Giornale d'Italia**, 14 Luglio 1939; **Ulus**, 14 Temmuz 1939; **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1939; **Tan**, 14 Temmuz 1939; **Vakit**, 14 Temmuz 1939; **Yeni Sabah**, 14 Temmuz 1939; **İkdam**, 14 Temmuz 1939; **Haber**, 14 Temmuz 1939; **Oriente Moderno**, Anno: XVIII, No: 8 (Agosto 1939), s.443.

İngiltere ve Fransa'nın bu kararına karşı sessiz kalmayacağını ileri sürüyor³⁴. *La Tribuna*, İtalyan notasını "İtalyan hükûmeti, Hatay'ın Türkiye'ye devredilmesine kesin rezerv koydu" başlığıyla duyurdu³⁵. *Il Giornale d'Italia*, notayla birlikte başka bir muhtemel gelişmeyi, biraz da aba altından sopa göstererek gündeme taşıdı. Türklerin muhtemel bir ileri harekâtının bütün Arap dünyasında alarm etkisi yaptığı ifade ediliyor. Alınan son haberlere göre Suriye ile birlikte Mısır ve Hicaz'da, Türk askerlerinin Halep sınırına doğru hareket etmesinin büyük bir alarm etkisi meydana getirdiği yazılıyor³⁶.

Bazı gazeteciler de bu münasebetle kaleme aldıkları yazılarla, İtalyan hükûmetine destek verdiler. Bunlardan biri, Türkiye'yi yakından tanıyan Virginio Gayda'dır. Hükûmetinin tutumunu "net duruş" olarak niteleyen Gayda, Fransa'nın Sancak'ı Türkiye'ye devretmesini bu ülkenin siyasi bir manevrası olarak yorumladı³⁷. Aynı gazeteci başka bir yazısında da İtalya'nın verdiği notanın Avrupa'nın gözünü bu olaya çevirmesine yol açtığını iddia etti. İtalyan gazeteci, Fransa'nın yeni provokasyonuna karşı İtalya'nın haklarını korumakta kararlılık sergilediğini ifade etti³⁸.

Türk basınında, *Yeni Sabah* gazetesinin, "Mevsimsiz ve Gülünç Bir Teşebbüs"³⁹ başlığıyla bildirdiği İtalyan notası eleştirilere uğradı. Benzere bir başlığı tercih eden *Tan*, şunları yazdı:

"İtalya'nın Gülünç Hareketi. İtalyan Notası: Türkiye-Fransa arasında akd olunan Sancak anlaşmasının tasdik edilmiş nüshalarının Paris'te teati edildiği günde, İtalya hükûmetinin, Hatay'ın anavatana iltihakını tanımadığına dair Fransız Hariciyesine bir nota verdiğini öğreniyoruz. İki sene içinde iki milletin kanına giren İtalya, Avrupa sulhunu ihlal için giriştiği son askerî teşebbüslere bakmayarak, bir Türk vilayetinin Türk vatanına kavuşması hakkında, ihtirâzî kayıtlar ileri sürerek, kendini söz sahibi addetmeye kalkışmıştır. İtalyan notasının, kendi öz davalarında yabancı müdahalesine asla yer vermeyen Türkiye'de olduğu kadar Fransa'da da lakaydi ile karşılanacağına eminiz⁴⁰."

³⁴ **Il Popolo d'Italia**, 14 Luglio 1939.

³⁵ **La Tribuna**, 14 Luglio 1939.

³⁶ **Il Giornale d'Italia**, 14 Luglio 1939.

³⁷ Virginio Gayda, "Posizione Nette", **Il Giornale d'Italia**, 14 Luglio 1939.

³⁸ Virginio Gayda, "Le Cose a Posto", **Il Giornale d'Italia**, 15 Luglio 1939.

³⁹ **Yeni Sabah**, 14 Temmuz 1939.

⁴⁰ **Tan**, 14 Temmuz 1939.

Yine *Tan*'da M. Turhan Tan yazısında, İtalya'nın protesto notasını Nasrettin Hoca'nın baklava tepsisi hikâyesindeki 'sana ne?' cevabına müstahak bir hareket diye niteledi. Yazar, "bu protesto hadisesinin Makyaveller diyarında nasıl bir seviye aldığına" işaret ettiğini belirterek, İtalya'nın Habeşistan ve Arnavutluk'u işgallerini hatırlattı. Gazeteci, Hatay'ın Türkiye'ye iadesinin İtalya'nın kendini ilgilendirmeyen işlere karışması olarak gördü. M. Turhan Tan, İtalya'nın tavrını "kendi gözündeki merteyi görmeyip başkalarının gözünde çöp arayan gaffilleri hatırlatan şerefli bir vaziyet değil⁴¹" şeklinde yorumladı.

İtalya'nın, Türk-Fransız dostluğuna karşı tavrı karikatürlerle de eleştirildi. *Akşam* gazetesinde yayımlanan karikatürde, Türk ve Fransız sarmaş dolaş olmuş vaziyetteyken hışımla yumruğunu sıkmış olan öfkeli Mussolini küçük bir resim olarak çizilmiş. "İtalya, Türk-Fransız anlaşmasına itiraz etti." Gazetelerden alınan bu habere *Akşam* şu notu düşmüştür: "Tavşan dağa küsmüş...⁴²"

Bunların dışında, *Ulus* gazetesinin derlediği Türk basınındaki diğer tepkilerden de söz etmek mümkün. *Vakit*'te Asım Us, İtalyanların Hatay'ın ilhakına karşı yaptıkları protestoyu, "Arnavutluk'un işgali üzerine İngiltere ile Fransa tarafından yapılan protestoya cevap vermeyen İtalya'nın bu cürmü meşhudun mesuliyetini ödetmeye değilse de hafifletmeye çalışması" olarak açıklıyor. *Vakit* başyazarı, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının "Hatay Meclisinin ittifakı ve Hatay halkının arzusuyla yapılmış bir ilhak olduğunu" vurguladıktan sonra şu benzetmeyi yapıyor: "İtalya hiç farkına varmadan kendi attığı silahla kendini vuruyor. Başkalarından alacak davası açarken para çaldığını meydana çıkaran adamlara benziyor." *Vakit* gazetesindeki "Bu Tabur Ağası da Kim?" başlıklı yazısında H. Suha Gezgin de İtalyan notasını ele aldı. Hatay'ın anavatandan bir müddet için ayrı düşmüş bir Türk toprağı olduğunu, ilhakın, bir haksızlığın tamirinden ibaret bulunduğunu" düşünen yazar Habeşistan ve Arnavutluk işgallerini hatırlatarak özetle şöyle diyor:

"Koparılmış haklardan kaldırım taşı yaparak eski Roma İmparatorluğu'na kavuşmak hülyası kuranlar bu gülünç hak davasına nasıl kalkıyorlar? Tabur ağalarını dinlemeğe vaktimiz yok. Roma ne kadar İtalya'nın ise Hatay da o kadar Türk'ündür. Altı ile de üstü ile de Türk topraklarında gözü olanlara ise, biz meşhur misafirperverliğimizle, topraklarımızın altını her vakit ihsana hazırız."

⁴¹ M. Turhan Tan, "İtalya Protesto Etmiş!", *Tan*, 15 Temmuz 1939.

⁴² *Akşam*, 16 Temmuz 1939.

Akşam gazetesinde de Fazıl Ahmet Aykaç, “Habeşistan’ın bağrına bir saldırma sokulmasını, Arnavutluk’un gırtlığından yakalanarak boğulmasını gayet tabii sayanların bu hareketini gülünç bulduğunu⁴³” yazdı.

Türk basınındaki tepki yazıları *Oriente Moderno* gibi dergilerde⁴⁴ ve bazı gazetelerde yer buldu. *Il Giornale d’Italia*, İtalyan notası hakkında Türk gazetelerinin değerlendirmelerini, “İtalyan notası hakkında Ankara’nın gecikmiş sesi” başlığıyla verdi. İtalyan gazetesi, *Ulus* gazetesindeki başyazıyı özetlediği gibi *Yeni Sabah*’ta Hüseyin Cahit’in yazısından da söz etmiştir. Yazıları değerlendiren Y. G. “Türk gazetelerinin İtalya’ya karşı gösterdikleri “sempomatik” tepkinin, son Türk-İngiliz ve Türk-Fransız antlaşmalarıyla alakalı olduğu tespitinde bulunmuştur⁴⁵.

La Tribuna gazetesi Hatay’daki gelişmeleri bir karikatürle eleştirdi. “Mandanın gizli satıcısı” üst başlıklı yazıda; altta, şehrin canlandırıldığı “Hatay” yazan bir halıyı satan kişiyle, bir Türk arasındaki diyalog yer alıyor. Altta şu satırlar yer alıyor: “Bir pazarlık! En azından birkaç deniz üssüne değer⁴⁶!”

İtalyan diplomatlar da Türk basınında yer alan yorumlardan duydukları rahatsızlıklarını Türk muhataplarına iletiler. İki ülke ilişkilerinin gerginleştiği süreçte yaşanan “yazı mücadelesi” hakkında Hariciye Vekâletinden Başvekâlete 1 Ağustos 1939’da gönderilen yazı fikir vermektedir:

“Türk matbuatı ile İtalyan matbuatı arasında son vaziyet dolayısıyla bir müddetten beri açılmış olan yazı mücadelesine nihayet verilmesi için İtalya Büyükelçisi’nin Vekâletimize vaki teşebbüsü üzerine gazetelerimize lazım gelen vesâyâda bulunulmuş ve keyfiyet matbuat kongresinde de mevzubahis edilmiştir. Bunun üzerine iki memleket

⁴³ *Ulus*, 16 Temmuz 1939.

⁴⁴ **Oriente Moderno**, başta Tan olmak üzere Türk gazetelerindeki tepki yazılarından söz etmiştir. **Oriente Moderno**, Anno: XVIII, No: 8 (Agosto 1939), s.461. Hatay ile ilgili gelişmeleri aktarmaya devam eden aynı dergi, 23 Temmuz’da Antakya’da, Büyük Millet Meclisi’nden, Halk Partisi’nden bir heyet, yetkililer ve Türk birliklerinin hazır bulunduğu toplantıyla Hatay’ın Türkiye’ye teslim edildiğini bildirdi. Ankara şehrinde ve bütün Türkiye’de kutlamalar yapıldığı da haber veren dergi, halkının % 10’una tekabül eden 21 bin kişinin, Hatay’ın Türkiye’ye devredilmesinden sonra kentten ayrıldığını ileri sürdü. **Oriente Moderno**, Anno: XVIII, No: 8 (Agosto 1939), s.460.

⁴⁵ **Il Giornale d’Italia**, 15 Luglio 1939. Başka bir gazete de birkaç gün sonra, Türkiye’nin, askerî ihtiyaçlarında kullanmak üzere İngiltere’den 54 Milyon Sterlinlik bir kredi aldığını yazarak bu yoruma destek verdi. **Il Popolo d’Italia**, 23 Luglio 1939.

⁴⁶ **La Tribuna**, 16 Luglio 1939.

matbuatı mücadeleye bir müddet nihayet vermiş iseler de İtalya'nın Hatay meselesinde Fransa hükûmetine vermiş olduğu 10 Temmuz tarihli nota üzerine gazetelerimiz İtalya'ya karşı tekrar hücumla başlamışlardır. Ahiren Menemencioğlu'nu ziyaret etmiş olan İtalya Büyükelçisi, bu meseleye temas ile matbuatımızda yeniden başlayan lisan mücadelesini tahrik edecek bir vaziyet hâdis olmadığını ve İtalyan matbuatının Hatay ve Akdeniz meselesi hakkında son neşriyatının Türkiye'yi değil doğrudan doğruya Fransa'yı istihdaf ettiği cihetle Türk matbuatının bu yazılara mukabelesini muhik görmediğini söylemiştir. Bu hususta kendisine icap ettiği gibi cevap verilmiştir⁴⁷.”

Notanın öğrenilmesiyle birlikte gözler öncelikle Fransa'ya çevrildi. Fransa'nın gösterdiği ya da göstermesi muhtemel tepki konusunda Türk ve İtalyan basını farklı yorumlar yaptılar. Türk gazetelerine göre Fransa'nın tavrı şöyle olacaktır: “İtalyan notası Paris'te lakayt bir surette karşılanmıştır. Fransız hükûmeti kuvvetle muhtemel olarak bu nota hakkında hiçbir muamele yapmayacak, belki sadece mutat veçhile notanın alındığını bildirecektir⁴⁸.”

İtalyan gazetelerinde, Fransa'nın yanı sıra diğer Avrupa gazetelerinin konu hakkındaki değerlendirme ve yorumlarına da rastlamak mümkündür. İtalyan gazetelerine yansıdığına göre, İtalyan notasının Fransa'da yarattığı ilk etki sürpriz ve ironi oldu. *Petit Parisien*, Fransa'nın İtalyan notasına cevap vermeyeceğini ve hiçbir tepki göstermeyeceğini yazdı. Milliyetçi *Epoque*, notaya rağmen, İtalya'nın yine de Fransa ile ilişkilerini kopartmak gibi bir niyet taşımadığı şeklinde yorumladı. Saint Brice, *Journal*'de notanın bir komedi olduğunu ileri sürdü. Uzun yazısında *Republique*, “Fransa, Suriye'de ve orada kalacak” diye yazdı⁴⁹. *La Tribuna*, İtalyan notası hakkında Fransız basınının tavrını “şüpheli argümanlar” olarak niteliyordu. Paris'in siyasi çevrelerinin, İtalyan notası karşısında maskenin arkasına gizlenmeye çalıştıklarını ileri sürüyordu. Fransız gazetelerinin İtalyan notası hakkında söyleyecek sözleri olmadığından ikiyüzlü davrandıkları suçlamasında bulunuyordu. *La Tribuna, Journal*'in İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bir mandasının olmayışından dolayı tepkili olduğu şeklinde izah ediyordu. *Jour* gazetesi de İtalyan notasının Müslüman çevrelerinde geniş tepkiyle karşılanabileceğinden söz ediyordu⁵⁰.

⁴⁷ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030-0-010-000-000-85-558-22.

⁴⁸ **Ulus**, 14 Temmuz 1939; **Yeni Sabah**, 14 Temmuz 1939.

⁴⁹ **Il Giornale d'Italia**, 15 Luglio 1939.

⁵⁰ **La Tribuna**, 15 Luglio 1939.

İtalyan gazeteleri, notanın diğer ülkelerdeki etkisi hakkında da haberler verdiler. Gazeteler, İngiliz *The Times*'in “enteresan⁵¹” bulduğu İtalyan notasının İngiliz çevrelerinde kışkırtıcı bir etki meydana getirdiği yazıldı⁵². İtalyan notası hakkında Alman gazetelerinde de, Fransa'yı eleştiren çeşitli yorumlar yapıldı. *Voelkischer Beobachter*, “İtalyan notası, sadece İtalya-Fransa ilişkilerinde değil, aynı zamanda uluslararası bir sorunu da gündeme getirdi” diye yazdı. Fransa'nın, Suriye halkının arzusu dışında bir karar aldığını ileri sürdü. *Boersen Zeitung* gazetesi de Fransa'nın Hatay'ı devretmesinin Togo ve Kamerun'un da eklenmesine mal olacak örnek teşkil edeceğini yazdı⁵³.

Bu dönemde, İtalya'nın Türkiye'ye dönük eleştirileri Hatay ile sınırlı değildir. Türkiye ile Mısır arasında bir yardımlaşma antlaşmasının imzalanması ve Haziran-Temmuz 1939'da Mısır heyetlerinin Türkiye'yi ziyareti de İtalyanlar tarafından yakından takip edildi. Ankara Büyükelçisi Ottavio De Peppo'dan Ciano'ya 13 Haziran 1939'da gönderilen telgraf Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri hakkındaydı. Kahire'den, Mısır konusunda Türkiye ile İngiltere arasında bir antlaşma olduğu hakkında işaretler alındığını bildiren elçi, Irak Başbakanı'nın yakında yapacağı Ankara ziyaretinin sadece bir nezaket ziyareti olmadığı fikrindeydi. Ona göre bu ziyaret, İngiltere'nin, Türkiye ile Irak arasında bir antlaşma yapılması konusundaki arzusu nedeniyle de yapılacaktır⁵⁴.

İtalyan diplomasisi, aralarında zaten dostane ilişkiler bulunan ve 7 Nisan 1937'de imzaladıkları Dostluk Antlaşması ve Oturma Antlaşması ile Uyruluk Sözleşmesi'ni imzalayarak gösteren Türkiye-Mısır ilişkileriyle de ilgilendi. Kahire'deki İtalyan temsilcisi Mazzolini'ye göre de Mısır Dışişleri Bakanı'nın yapacağı Türkiye ziyaretinde de Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma etkili olmuştur⁵⁵. Mısır Dışişleri Bakanı Yahya Paşa'nın, beraberinde Mısırlı bakanlar ve Türkiye'nin Mısır elçisi olduğu hâlde 16 Haziran'da Atina'dan doğrudan İstanbul'a geldiği⁵⁶ bilgisi Türkiye Elçiliğinden Roma'ya iletilirken, İtalyan gazeteleri bu gelişmeleri eleştiren yazılar yayınladılar. Kont Ciano'nun yayın organı *Il Telegrafo* gazetesi, Mısır hükûmeti

⁵¹ **Il Giornale d'Italia**, 15 Luglio 1939.

⁵² **La Tribuna**, 15 Luglio 1939.

⁵³ **La Tribuna**, 24 Luglio 1939.

⁵⁴ **DDI**, VIII/12, s.187, No:216.

⁵⁵ **DDI**, VIII/12, s.197, No:229. Mazzolini'den Dışişleri Bakanı Ciano'ya, 14 Haziran 1939.

⁵⁶ **DDI**, VIII/12, s.225, No:266.

Türkiye ile bir yardım antlaşması imzalayacak olursa, bunun İtalya’da şiddetli bir tepki doğuracağını ve İtalya’nın Trablusgarp’taki askerî kuvvetlerini artıracığını hissettiren bir makale yayımladı⁵⁷.

Asım Us, İtalyanların birkaç seneden beri Müslüman hamiliğine soyunduğunu ifade ettikten sonra, İtalyan basınının, Türkiye’nin İngiltere ile birleşerek Arap milletlerini istila etmek niyetinde olduğu yönünde yayın yaptıklarını belirtiyordu. Buna bir örnek olarak *Corriere Padano* gazetesinde çıkan bir yazıyı örnek olarak veriyordu. Adı geçen gazetenin, Türkiye’nin Mısır ile yakınlaşmasının bütün Arap memleketlerinde memnuniyetsizlik yarattığını yazdığına dikkat çekiliyordu⁵⁸.

Türk basınına yansıyan bu tehditkâr yazı tepkiyle karşılandı ve cevaplar verildi. Vala Nurettin, İtalyan gazetelerinin Mısırlıları tehdit eden ve Türkler aleyhine tahrik eden bir yazılarının ters tepeceğini yazdıktan sonra şu tavsiyede bulundu:

“Biliyorlar, anlıyorlar: Dimyat’taki pirince giderken evdeki bulgurdan da olmak var. Bütün yollar Roma’ya gitmez. Büyük Roma’yı yaratalım derken Cavour’dan önceki şehir devletleri hâline düşmek ihtimali de mevcut. Mazinin misalleri ile tekrerrüt edecekse, bu daha yakındır. Hem de akla yakın⁵⁹!”

Murad Sertoğlu da “paçavradan beter bir gazete” olarak nitelediği *Il Telegrafo*’daki yazıyı eleştiren yazısını şöyle sonlandırdı:

“Döneklikte ve hilebazlıkta cidden üstat ve yekta olan İtalyanlara tavsiye ederim. Tarihte göstermiş aldıkları misaller, o kadar aleyhlerindedir ki, bir milleti avlamak isterken artık bu klasik usulü terk etsinler. Eğer Mısırlılarda, her ne kadar beyhude olacaksa da Türkler hakkında ufak bir şüphe uyandırmak istiyorlarsa bütün kuvvetleriyle Türk- Mısır dostluğunun Mısır’a temin edeceği büyük saadeti methetmek için gazetelerini seferber etsinler. Zira bütün dünya onlar ne dese, ne yapsa ancak tamamen aksinin doğru olduğuna inanıyor⁶⁰.”

⁵⁷ **Akşam**, 1 Temmuz 1939.

⁵⁸ Asım Us, “İtalyanların Müslüman Hamiliği!”, **Vakit**, 1 Temmuz 1939.

⁵⁹ Vâ-Nû, “Bütün Yollar Roma’ya Gitmez”, **Akşam**, 7 Temmuz 1939.

⁶⁰ Murad Sertoğlu, “İtalyanlara Bir Tavsiye”, **Yeni Sabah**, 7 Temmuz 1939.

SONUÇ

Zor bir savaşın ardından toplanan Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye, bu kez yedi düvele karşı zor bir diplomatik mücadele verdi. Türk heyetinin programı olan Misakımillî büyük oranda gerçekleştirildiği hâlde, bazı konularda sorunların çözümü ötelendi. Anlaşıldığı kadarıyla Türk hükûmeti ve Mustafa Kemal Paşa, Türk tezindeki hedefleri mümkün olduğunca gerçekleştirecek bir barış antlaşması imzalamayı; gerçekleştirilemeyen hedefler için sonra ortaya çıkacak fırsatları değerlendirmeyi tercih ettiler. Hatay sorununu da bu çerçevede kabul etmek mümkündür. Mütareke'den sonra işgal edilen, bu yüzden Misakımillî sınırları içerisinde yer alan Hatay'ın Türkiye sınırları dışında kalması, önce Ankara Antlaşması ile ardından da Lozan Barış Antlaşması ile kabul edildi. Bununla birlikte, bölgenin özel bir statüde olması kabul ettirilerek 1930'larda Türkiye'nin meselenin tarafı olmasını sağlayacak hukuki zemin oluşturuldu.

1930'ların başında Avrupa'da ortaya çıkan yeni durum, Türkiye'nin dış ilişkilerinde köklü değişiklikler meydana getirdi. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye, dış politikasını İtalya'dan gelebilecek bir saldırıya endekslemek zorunda kaldı. İlaveten 1933'te Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi'nin Almanya'da iktidara gelmesiyle başlayan yeni süreç, ardından 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve Avrupa devletlerini revizyonist ve anti revizyonist kamplara ayrılması gibi gelişmeler, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya daha da yaklaştırdı. Bu yakınlaşmanın ilk sonucu, Lozan'da Boğazlar için öngörülen bir komisyon tarafından yönetilmesi ve silahlardan arındırılması kısıtlamaları, İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle Montreux'de Türkiye'nin lehine değiştirmesi oldu. Fransa'nın 1936'da Suriye'ye bağımsızlık verme kararı sonrası Türkiye'nin devreye girerek Hatay'ın kendisine bırakılması talebi sonucu diplomatik bir başarı elde etmesi de Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki dostluğunun bir sonucudur.

Yazımızın başlığına ve dışarıdan bakıldığı zaman İtalya'nın Hatay meselesiyle bir ilgisinin olmadığı veya olmaması gerektiği düşünülebilir. Aslında bu yanlış bir bakış açısı değildir. Oysa İtalya, örneğini başka olaylarda da gördüğümüz gibi, halk tabiriyle, Hatay'ın Türkiye'ye devredilişi sürecinde de “dışarıdan gazel okumuştur.” İtalya'nın, “büyük devlet” olma çabalarının bir göstergesi olarak kabul edeceğimiz bu tavrı, doğrusu ilgili hükûmetler tarafından dikkate alınır bulunmamıştır. Türk hükûmetinin bu süreçte resmî bir pozisyon almadığı ya da bunu ilan etmediği görülmektedir. İki ülke arasında-

ki polemik daha ziyade basın aracılığıyla ve basın üzerinden yapıldı. Dikkat çeken bir husus da Fransa hükûmetinin ve San Remo'daki antlaşmaya imza koyan ülkelerden biri olarak İngiltere'nin de İtalya ile resmî bir tartışmaya girmekten uzak durduğudur. İtalya'nın bu tepkisi Ankara, Paris ve Londra resmî çevrelerinde çok etkili olmamıştır. Ankara ve Paris, sürecin artık tamamlandığı bir anda İtalya ile ilişkileri daha da gelecek bir polemikten uzak durmayı tercih etmişlerdir.

İtalya'nın, kendisiyle doğrudan ilgisi olmayan bu meseleye dâhil olması, Hatay sorunundan ziyade Suriye ve Yakın Doğu sorunlarıyla ilgilidir. İtalya için iki savaş arası dönemde en çok vurgulanan husus, birlikte savaştıkları İngiltere ve Fransa'nın Yakın Doğu bölgesinde mandalar elde ettiği hâlde İtalya'ya manda verilmemiş olmasına tepkidir. İtalya'nın tepkisinin bir nedeni de, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkilerin bir ittifak düzeyine gelmesinden duyduğu rahatsızlıktır. Gerçekten de 1939 yazında yaşanan ve aynı yılın ekim ayında Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkileri bir ittifak düzeyine çıkararak süreç, İtalya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bütün bunlar bir araya geldiğinde İtalya'nın neden boş bir gayrete girdiğini anlamak mümkün olabilir. İtalya, gösterdiği bu tepkiyle hiçbir şey elde edemediği gibi, özellikle Türkiye'nin kendisine karşı beslediği güvensizliği artırmış; Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini daha da sıkılaştırmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam, 15 Haziran 1934; 1, 16 Temmuz 1939.

Corriere della Sera, 21 Febbraio 1926.

Cumhuriyet, 22 Mart 1937.

Cumhuriyet, 14 Temmuz 1939.

Haber, 14 Temmuz 1939.

Hâkimiyet-i Milliye, 14 Nisan 1926.

Il Giornale d'Italia, 4, 6, 14, 15 Luglio 1939.

Il Messaggero, 5 Febbraio 1937.

Il Popolo d'Italia, 1, 14, 23 Luglio 1939.

İkdam, 14 Temmuz 1939.

Kurun, 22 Mart 1937.

La Stampa, 18 Marzo 1937.

La Tribuna, 6, 14, 15, 16, 24 Luglio 1939.

Son Posta, 9 İkinci Kânun 1937.

Son Telgraf, 3 Temmuz 1939.

Tan, 14 Temmuz 1939.

Ulus, 9 Son Kânun 1937.

Ulus, 14, 16 Temmuz 1939.

Vakit, 14 Temmuz 1939.

Yeni Sabah, 14 Temmuz 1939.

Dergiler

Aydın Tarihi

Oriente Moderno

Kitap ve Makaleler

Akçora, Ergünöz, “Hatay’ın Anavatan’a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XI, S 32, Temmuz 1995, ss.380-405.

Atabey, Figen, “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 4, S 7, Temmuz 2015, ss.192-209.

Benice, Etem İzzet, “İtalya’nın Hiddeti”, **Son Telgraf**, 29 Haziran 1939.

Dayı, S. Esin, “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 19, Erzurum 2002, ss.331-340.

Gayda, Virginio, “Le Cose a Posto”, **Il Giornale d’Italia**, 15 Luglio 1939.

Gayda, Virginio, “Posizione Nette”, **Il Giornale d’Italia**, 14 Luglio 1939.

Güçlü, Yücel, “Fascist Italy’s ‘Mare Nostrum’ Policy and Turkey”, **Belleten**, C LXIII, S 238, Aralık 1999, ss.813-845.

I Documenti Diplomatici Italiani, Serie: VIII (1935-1939), Vol: 6, (1 Gennaio-30 Giugno 1937), Roma 1997.

I Documenti Diplomatici Italiani, Serie: VIII (1935-1939), Vol: 12, (23 Maggio-11 Agosto 1939), Roma 1952.

Ivan, Giovanni, “Il Patto di Londra e Diritti Italiani in Tunisia”, **Il Giornale d’Italia**, 1 Luglio 1939.

Nadi, Nadir, “İtalyan Matbuatının Neşriyatı Karşısında”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1939.

Sertoğlu, Murad, “İtalyanlara Bir Tavsiye”, **Yeni Sabah**, 7 Temmuz 1939.

Sökmen, Tayfur, **Hatay’ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, İstanbul 1999.

Tan, M. Turhan, “İtalya Protesto Etmiş!”, **Tan**, 15 Temmuz 1939.

Us, Asım, “İtalya Hatay İşine Müdahale mi Edecekmiş?”, **Vakit**, 3 Temmuz 1939.

Us, Asım, “İtalyanların Müslüman Hamiliği!”, **Vakit**, 1 Temmuz 1939.

Vâ-Nû, “Bütün Yollar Roma’ya Gitmez”, **Akşam**, 7 Temmuz 1939.

Vâ-Nû, “Yabana Atılmaz İhtimaller”, **Akşam**, 5 Temmuz 1939.